

Inhoud

Voorwoord	11
Wat is het ergste wat u hebt meegemaakt?	15
Waarom haatte Hitler de Joden?	20
Hoe leefden jullie voor de oorlog?	24
Wanneer beseftte u dat uw gezin in gevaar was?	27
Hoe was het mogelijk dat een heel volk Hitler steunde?	30
Waarom boden jullie geen verzet?	33
Wat herinnert u zich van uw aankomst in Auschwitz?	37
Wat betekende het voor u dat uw zus ook in het kamp zat?	39
Hoe was het kampleven?	41
Hadden jullie de hele tijd honger?	45
Welke talen werden er in Auschwitz gesproken?	48
Hoe hebt u het overleefd?	50
Was er saamhorigheid in het kamp?	53
Hoe was het om vrouw te zijn in het kamp?	56
Hoe was het om ongesteld te zijn?	58
Werden jullie verkracht?	60
Was u bang voor de dood?	62
Wat hadden jullie aan?	64

- Waren jullie wel eens ziek? 66
- Waren er ook aardige ss'ers? 68
- Droomde u 's nachts in het kamp? 73
- Wat was het beste wat u in het kamp hebt
meegemaakt? 74
- Wanneer drong het tot u door dat er sprake was van
genocide? 77
- Hoe stelde u zich uw leven na de oorlog voor? 78
- Hoe is het met uw zus afgelopen? 79
- Hoeveel mensen uit uw woonplaats hebben de
oorlog overleefd? 81
- Juichte u toen u bevrijd werd? 83
- Waarom koos u voor Zweden? 84
- Hoe werden jullie in Zweden ontvangen? 88
- Was het moeilijk om u aan te passen aan het leven
in Zweden? 91
- Hoe hebt u uw trauma's verwerkt? 94
- Hoe bent u ertoe gekomen om lezingen te gaan geven? 97
- Voelt u zich Zweeds? 99
- Herkent u zich in de vluchtelingen van nu? 103
- Bent u wel eens lastiggevallen door neonazi's? 106
- Haat u de Duitsers? 109
- Hebt u wel eens een dader gesproken? 113
- Kunt u vergeven? 117
- Bent u wel eens terug geweest in uw geboorteplaats? 118
- Hoe vaak denkt u nog aan de tijd in het kamp? 121
- Hoe voelt het om oud te worden? 123
- Gelooft u na dit alles nog in God? 126
- Wat kan de school eraan bijdragen dat zo iets
nooit meer gebeurt? 129

Hoe ziet u de toekomst?	132
Wat kunnen we leren van de Holocaust?	134
Zou het weer kunnen gebeuren?	139
Dankwoord	143

Voorwoord

Er zijn al heel wat jaren verstreken sinds ik het autobiografische *Scherven van een leven* en andere boeken heb geschreven. Sindsdien geef ik lezingen op scholen, hogescholen en universiteiten, want ik ben er vast van overtuigd dat jongeren de herinnering aan de Holocaust door moeten geven, als we tenminste willen dat die zich nooit zal herhalen. Wat één keer is gebeurd kan vaker gebeuren, ook al zal niet alles helemaal hetzelfde gaan. Om herhaling te voorkomen is herinnering belangrijk: het verleden beïnvloedt het heden en werpt zijn schaduw vooruit naar de toekomst.

Begin september 1940 kwam Noord-Transsylvanië opnieuw onder Hongaars gezag. Ik was wanhopig. De Jodenvervolgingen begonnen, maar mijn leven was niet in gevaar. Het duurde niet lang of er kwamen berichten uit Roemenië over de Jodenvervolgingen daar. Toen was ik blij dat wij bij Hongarije hoorden. Het was winter en er werd verteld dat de Joden uit de oostelijke gebieden op eindeloze treinreizen naar Transnistrië en Oekraïne werden gestuurd. Inmiddels was ik al zo gewend geraakt aan de verslechterde omstandigheden in Hongarije dat ik opgelucht was dat we in elk geval niet meer onder Roemeens bestuur leefden. Ik zie mezelf nog

wollen sokken zitten breien voor de arme zielen die geen warme kleren mee konden nemen. Toen werd het maart 1944. De Duitsers vielen binnen, en nu had ik weer alle reden om het erg te vinden dat we niet meer onder Roemeens bestuur vielen. De Roemenen leverden geen Joden uit aan de Duitsers, maar sloten een deal met de Verenigde Staten: ze werden 'verkocht' voor honderd dollar per persoon.

Uiteindelijk behoorde ik toch tot degenen die geluk hadden. Ik had heel vaak geluk. Het begon al bij aankomst in Auschwitz, waar mijn zus en ik de selectie overleefden. In het jaar dat ik gevangenzat, had ik ook herhaaldelijk geluk, vooral omdat ik niet in een van de allerergste werkkampen terecht kwam.

Vanuit Auschwitz werd ik naar drie werkkampen gestuurd waar we meestal puin moesten ruimen in de ruïnes. Veel andere mensen kwamen terecht in kampen waar ze in ploegendienst moesten werken in ondergrondse fabrieken, mijnen of steengroeves. Verschillende keren kwam ik in situaties terecht waarin ik er zeker van was dat mijn laatste uur had geslagen, maar dan gebeurde er weer iets en overleefde ik het toch.

In het kamp wist je nooit of een verandering leven of dood betekende. Maar dat weet je in het dagelijks leven ook niet. We leiden een rustig leventje, de dagen rijgen zich aaneen, we hebben niets in de gaten, de verandering gaat beetje bij beetje, en dan opeens is het zover en vragen we ons af: hoe heeft dit kunnen gebeuren? Het leven leert ons dat alles van het ene moment op het andere kan veranderen en je weet nooit van tevoren of die verandering tot iets beters leidt of tot iets slechter.

Mijn lezingen op scholen bestonden altijd uit drie delen, waarvan het derde deel het belangrijkste was. Ik probeerde altijd eerst een beeld te schetsen van de mensen uit die tijd en hun levensomstandigheden, die ertoe bijdroegen dat de Holocaust kon plaatsvinden. Dan vertelde ik over mijn ervaringen en ten slotte was er ruim de tijd voor vragen.

Ik hield de scholieren voor dat er geen domme vragen bestaan en ook geen verboden vragen, maar dat er op sommige vragen geen antwoord bestaat. Zo is er geen eensluitend antwoord op de vraag ‘Waarom vond de Holocaust plaats?’. Dat maakt de vragen over de Jodenvernietiging des te urgenter.

Die vragen wilde ik in dit boek bij elkaar brengen, zodat ze mensen kunnen helpen die mijn eerdere boeken hebben gelezen en misschien met soortgelijke vragen zitten. Het kan ook worden gelezen door mensen die mijn eerdere boeken niet hebben gelezen, maar meer willen weten over de Holocaust. Ik hoop dat jongeren van nu én van de toekomst er iets aan zullen hebben.

Het doel van dit boek is dat we leren om fouten uit het verleden niet opnieuw te maken. Ik hoop dat iedereen die het leest ervan doordrongen raakt dat we niet vóórbestemd zijn voor de rol van dader of toeschouwer. We hebben ieder afzonderlijk onze eigen wil en onze verantwoordelijkheid, en alleen door die verantwoordelijkheid op ons te nemen kunnen we voorkomen dat de geschiedenis zich herhaalt.

Hédi Fried, december 2016

Wat is het ergste wat u hebt meegemaakt?

Als je me vraagt wat het ergste is wat ik heb meegemaakt, kan ik in één zin antwoorden: het moment waarop ik van mijn ouders gescheiden werd.

Maar ik wil een uitgebreid antwoord geven, ik wil vertellen wat daaraan voorafging. Het plan van de Duitsers om de Joden uit te roeien was een heel geleidelijk, heel slim opgezet proces. Zoals je met het oog niet kunt waarnemen hoe een roos zich van knop tot volle bloem ontwikkelt, zo kon je ook de kleine stapjes niet zien waarmee dit plan werd uitgevoerd. Een plan dat we ons zelfs in onze ergste dromen niet hadden kunnen voorstellen. Opeens werd er een kleine verandering doorgevoerd, waardoor je erop achteruitging, maar je kon ermee leven. Het zou wel weer overgaan, dacht je. Maar het ging niet over, er kwam zelfs een verdere verslechtering. Weer was onze reactie: laten we hopen dat het gauw voorbij zal gaan. En het was altijd gissen naar wat de volgende stap zou zijn.

Ondanks alles wat ik heb meegemaakt, heb ik geluk gehad. Mij is niet het ergste overkomen wat er had kunnen gebeuren.

Om te beginnen raakte ik pas in de Duitse netten ver-

strikt toen de oorlog al op zijn eind liep, in het voorjaar van 1944. De meeste Europese Joden zaten toen al gevangen of waren al dood.

Ik ben geboren in Sighet, een stadje in Roemenië, in het noordelijke deel van Transsylvanië, een gebied waar Hongaren en Roemenen eeuwenlang om hebben gevochten. Tot op de dag van vandaag maken ze er allebei aanspraak op. Voor de Eerste Wereldoorlog was het gebied Hongaars en maakte het deel uit van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie. Na de Vrede van Trianon in 1920 ging het over naar Roemenië. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, nam de Duitse druk toe om het gebied weer aan Hongarije terug te geven. In september 1940 marcheerden de Hongaren Noord-Transsylvanië binnen en daarmee was ons lot bezegeld.

Sommige van de Neurenbergse rassenwetten werden onmiddellijk van kracht, met als gevolg dat de Joden het economisch steeds zwaarder kregen. Joden die in overheidsdienst waren, werden ontslagen. Joodse artsen en advocaten mochten alleen Joden behandelen. Niet-Joden mochten niets kopen van Joden. Scholen en universiteiten werden gesloten voor Joodse leerlingen en studenten. Dat was erg, maar ons leven was niet in gevaar. En je went aan alles.

Een van de lessen van de Holocaust is: wen nooit aan onrecht. Onrecht is als een zandkorrel in je hand waarvan je in het begin het gewicht niet eens voelt. Maar onrecht heeft de neiging groter te worden, toe te nemen, en al gauw kun je het niet meer dragen.

Toch duurde het nog even voordat de volgende onrechtvaardige maatregel kwam. Wij zetten de tering naar de nering, en vergeleken met wat er in Duitsland en de rest van

de wereld gebeurde, waren we blij dat we nog leefden en dat er geen direct levensgevaar voor ons bestond.

Maar het zat Hitler dwars dat de achthonderduizend Joden in Hongarije nog een redelijk goed leven hadden en hij eiste hun uitlevering. Aanvankelijk weigerde de Hongaarse regent Horthy dat, maar hij werd gearresteerd en de Duitsers benoemden de leider van de Pijlkruisers, de nazistische beweging in Hongarije, tot premier. Deze man, Ferenc Szálasi, wilde ook van de Joden af en zette de grens op 19 maart 1944 open voor de Duitse troepen.

Vanaf die dag kwam alles in een stroomversnelling. De Joden moesten meteen een gele ster fabriceren, die ze buitenshuis altijd vastgenaaid op hun kleren moesten dragen. Joden mochten alleen op straat komen voor spoedeisende zaken, ze mochten niet blijven staan om een praatje met elkaar te maken, niet naar de bioscoop, niet naar een restaurant, niet naar parken. Je had het maar te accepteren. Op ongehoorzaamheid stond de doodstraf. Dat was weer zo'n stapje en iedereen hoopte dat er niet nog meer zouden komen. Maar die kwamen er wel.

Amper vier weken later kregen we bericht dat er al de volgende dag een begin zou worden gemaakt met de verwijdering van de Joden uit de stad. Alle Joden zouden straat voor straat worden overgebracht naar het nieuwe getto in het noorden van de stad. Je mocht meenemen wat je kon dragen, een handkar was toegestaan.

We begonnen in te pakken. Ik liep door het huis en nam afscheid van de dingen waar ik maar moeilijk afstand van kon doen. Eerst verstopte ik mijn dagboeken onder de nok van het dak, toen speelde ik nog een laatste keer piano – ik

strelde de klep toen ik hem dichtdeed. Ik ging snel door mijn boekenkast, aaide mijn gedrukte vrienden en liep naar de tuin om Bodri, onze trouwe straathond, te knuffelen. Ik probeerde hem en mezelf gerust te stellen met de verzekering dat de burens vast niet zouden vergeten om voor hem te zorgen. Binnen bleef ik even staan voor de foto's van mijn moeders ouders, en ik vroeg hun om op het huis te passen terwijl wij weg waren.

Ik was er zeker van dat het slechts een kwestie van tijd was voordat we weer terug zouden zijn. De oorlog verliep niet meer zo goed voor de Duitsers. Rusland was een hardere noot om te kraken dan ze hadden gedacht. In mijn naïviteit dacht ik: de Duitsers hebben de oorlog binnenkort verloren, Roemenië krijgt zijn grondgebieden terug, alles wordt weer normaal en ik kan weer naar de universiteit.

De volgende ochtend werd ik wakker geschud door de realiteit. De gendarmerie (de stadspolitie) kwam, mijn vader deed de voordeur op slot, stak de sleutel in zijn zak en we werden naar het getto gevoerd. Nu begon er een nog moeilijkere tijd. Maar weer wenden we eraan. En de hoop dat de oorlog gauw voorbij zou zijn, bleef ongebroken.

Weer duurde het amper vier weken – slechts twee maanden na de Duitse inval – of we hoorden de trommelaar op de hoek van de straat op zijn trom slaan en roepen: 'Attentie, attentie! De Joden moeten weg uit het getto. Ze moeten twintig kilo per persoon inpakken en morgenochtend vroeg voor de deur klaarstaan voor *Abtransport* – om te worden weggevoerd.' Waarheen? Niemand die het wist. Mijn moeder was wanhopig. 'Ze zullen ons vermoorden,' zei ze huilend. Ik kon niet tegen haar zwartgalligheid en zei: 'Nee,